1. Το άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7 περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως, που καθορίζει το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της οδηγίας, έχει την έννοια ότι δεν αφορά σύστημα προβλεπόμενο στον νόμο που εξασφαλίζει, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, στα πρόσωπα με εισοδήματα κατώτερα ενός συγκεκριμένου ποσού που καθορίζεται στον νόμο, μια ειδική παροχή προοριζόμενη να τους επιτρέψει να αντιμετωπίσουν τις ανάγκες τους. Η ερμηνεία αυτή δεν θίγεται από το γεγονός ότι ο δικαιούχος της παροχής εμπίπτει σ' έναν από τους κινδύνους που απαριθμούνται στο άρθρο 3 της οδηγίας.

2. Η οδηγία 76/207 περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας, έχει την έννοια ότι, για να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της ένα σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως που εξασφαλίζει, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, στα πρόσωπα με εισοδήματα κατώτερα ενός συγκεκριμένου ποσού που καθορίζεται στον νόμο, μια ειδική παροχή προοριζόμενη να τους επιτρέψει να αντιμετωπίσουν τις ανάγκες τους, δεν αρκεί το γεγονός ότι οι προϋποθέσεις που θεμελιώνουν δικαίωμα για τη χορήγηση παροχών μπορεί να έχουν ως συνέπεια τον επηρεασμό της δυνατότητας ενός γονέα μονογονικής οικογένειας που να έχει πρόσβαση στην επαγγελματική εκπαίδευση ή να αναλάβει εργασία με μειωμένο ωράριο.

ΕΚΘΕΣΗ ΑΚΡΟΑΤΗΡΙΟΥ

στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-63/91 και C-64/91*

I — Πραγματικά περιστατικά και έγγραφη διαδικασία

1. Στο Ηνωμένο Βασίλειο ο Supplementary Benefits Act 1976 προέβλεπε την καταβολή παροχής στα πρόσωπα οι οικονομικοί πόροι των οποίων δεν αρκούσαν για την κάλυψη των αναγκών τους. Οι έχοντες ηλικία μεταξύ 16 και 60 ετών είχαν αξίωση συμπληρωματικού επιδόματος, το ύψος του οποίου αντιστοιχούσε στην ανεπάρκεια των οικονομικών τους πόρων σε σχέση με τις ανάγκες τους. Οι έχοντες υπερβεί το εξηκοστό έτος της ηλικίας τους είχαν αξίωση συμπληρωματικής συντάξεως.

Δυνάμει του κανονισμού αριθ. 6 των Supplementary Benefit Regulations 1981, δεν απαιτείτο για τους πατέρες ή τις μητέρες μονογονικής οικογένειας η προϋπόθεση να είναι διαθέσιμοι για να εργαστούν ή για να εγγραφούν για αναζήτηση θέσεως εργασίας, προϋπόθεση που απαιτείτο κανονικά για όποιον ήθελε να προβάλει αξίωση συμπληρωματικού επιδόματος.

* Γλώσσα διαδικασίας: η αγγλική.

Για τον υπολογισμό των εισοδημάτων, ο κανονισμός αριθ. 10 προέβλεπε ότι αφαιρούνται από τα προερχόμενα από την εργασία κέρδη τα έξοδα που δεν αποκαθίστανται και στα οποία υποβάλλεται συνήθως κανείς για να καλύψει, κατά τρόπο εύλογο, τις ανάγκες άλλου μέλους της « ενότητος εκτιμήσεως », λόγω απουσίας από την κατοικία για την εκτέλεση επαγγελματικών υποχρεώσεων.

Δυνάμει του κανονισμού αριθ. 11, επίδομα καταβαλλόμενο κατ' εφαρμογή των διατάξεων της Manpower Services Commission, οργανισμού προβλεπόμενου στον νόμο και επιφορτισμένου με την επαγγελματική εκπαίδευση, για τη συντήρηση αιτούντος ή της οικογενείας του εθεωρείτο εισόδημα. Τα έξοδα φυλάξεως τέκνου μπορούσαν να αφαιρεθούν από τα εισοδήματα που προέρχονταν από την απασχόληση σε θέση εργασίας, όχι όμως από τα εισοδήματα που προέρχονταν από εκπαιδευτικό επίδομα.

2. Η Supplementary Benefits Act 1976 αντικαταστάθηκε, από τον Απρίλιο 1988, από τον Social Security Act 1986. Στον νέο αυτό νόμο προβλέπεται συμπλήρωμα εισοδήματος, καταβαλλόμενο σε όποιον έχει συμπληρώσει τουλάχιστον το δέκατο όγδοο έτος της ηλικίας του, έχει εισόδημα που δεν υπερβαίνει συγκεκριμένο ποσό και δεν ασκεί έμμισθη δραστηριότητα.

Όπως οι Regulations 1981, οι Income Support (General) Regulations 1987 απαλλάσσουν, στον κανονισμό αριθ. 8, τον γονέα μονογονικής οικογένειας, ο οποίος φέρει την ευθύνη τέκνου που ζει μαζί του, από τη συνήθως επιβαλλόμενη σε κάθε δικαιούχο συμπληρώματος εισοδήματος προϋπόθεση να είναι διαθέσιμος για να εργαστεί. Σύμφωνα με τον κανονισμό αριθ. 5 όσοι εργάζονται λιγότερο από είκοσι τέσσερις ώρες την εβδομάδα δεν θεωρούνται κάτοχοι εμμίσθου θέσεως εργασίας.

Αντίθετα από το καθεστώς του 1976, το καθεστώς του 1986 δεν επιτρέπει την αφαίρεση των εξόδων φυλάξεως τέκνων από το εισόδημα που προέρχεται από απασχόληση με μειωμένο ωράριο.

3. Την εποχή που συνέβησαν τα πραγματικά περιστατικά τα οποία οδήγησαν στην αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως στην υπόθεση C-63/91, η Sonia Jackson, άγαμη μητέρα ενός τέκνου τεσσάρων ετών, ήταν άνεργη και ελάμβανε, από μερικά έτη, συμπληρωματικό επίδομα. Τον Σεπτέμβριο 1986 άρχισε να παρακολουθεί μάθημα επαγγελματικής εκπαιδεύσεως οργανωμένο από την Manpower Services Commission, και έλαβε για τον λόγο αυτό κάποιο εβδομαδιαίο επίδομα.

Με την αιτιολογία ότι οι οικονομικοί πόροι της ενδιαφερομένης υπερέβαιναν πλέον τις ανάγκες της, η αρμόδια αρχή, δηλαδή ο Adjudication Officer, αφαίρεσε από την Jackson το δικαίωμα συμπληρωματικού επιδόματος, και αρνήθηκε να λάβει υπόψη τα έξοδα φυλάξεως του τέκνου της κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής εκπαιδεύσεως.

4. Την εποχή που συνέβησαν τα πραγματικά περιστατικά που οδήγησαν στην αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως στην υπόθεση C-64/91, η Patricia Cresswell, διαζευγμένη μητέρα συντηρούσα μόνη της δύο τέκνα ηλικίας πέντε και δύο ετών αντιστοίχως, ήταν άνεργη και ελάμβανε συμπλήρωμα εισοδήματος. Λόγω του ότι η ενδιαφερομένη ανέλαβε θέση εργασίας με μειωμένο ωράριο, μικρότερο από είκοσι τέσσερις ώρες εβδομαδιαίως, ο Adjudication Officer μείωσε το ποσό του συμπληρώματος εισοδήματος χωρίς να λάβει υπόψη τα έξοδα για φύλαξη των τέκνων στα οποία υποβαλλόταν η ενδιαφερομένη.

5. Υποστηρίζοντας ότι η άρνηση λήψεως υπόψη των εξόδων φυλάξεως τέκνου αποτελούσε διάκριση βασιζόμενη στο φύλο, αντίθετη προς τη σχετική κοινοτική νομοθεσία, οι δύο ενδιαφερόμενες προσέφυγαν διαδοχικά στο Social Security Appeal Tribunal, έπειτα στον Social Security Commissioner, που απέρριψαν τις προσφυγές τους, και τέλος στο Court of Appeal του Λονδίνου.

6. Το Court of Appeal του Λονδίνου, θεωρώντας ότι οι διαφορές αφορούν ερμηνεία της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1978, περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/003, σ. 160), και της οδηγίας 76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/002, σ. 70), αποφάσισε, με δύο Διατάξεις της 21ης Δεκεμβρίου 1990, κατ' εφαρμογή του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, να αναστείλει τη διαδικασία μέχρις ότου το Δικαστήριο εκδώσει προδικαστική απόφαση επί των ακολούθων ερωτημάτων:

« 1) Εμπίπτει το συμπληρωματικό επίδομα (υπόθεση C-63/91) ή το συμπλήρωμα εισοδήματος (υπόθεση C-64//91) — το οποίο αποτελεί παροχή που χορηγείται σε ποικίλες περιπτώσεις σε πρόσωπα, το εισόδημα των οποίων δεν επαρκεί για την κάλυψη των αναγκών τους κατά την έννοια του νόμου, ανεξαρτήτως του αν υπάγονται σε κάποια από τις περιπτώσεις κινδύνων που απαριθμεί το άρθρο 3 της οδηγίας 79/7 — στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 της οδηγίας 79/7;

2) Είναι η απάντηση στο πρώτο ερώτημα η αυτή σε όλες τις περιπτώσεις ή εξαρτάται από το αν ο ενδιαφερόμενος εμπίπτει σε κάποιον από τους κινδύνους που απαριθμεί το άρθρο 3 της οδηγίας 79/7;

3) Εμπίπτουν οι προϋποθέσεις χορηγήσεως του συμπληρωματικού επιδόματος (υπόθεση C-63/91) ή του συμπληρώματος εισοδήματος (υπόθεση C-64/91) στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 76/207, τη στιγμή που αφορούν μεν αποκλειστικά την απόκτηση του δικαιώματος για συμπληρωματικό επίδομα ή συμπλήρωμα εισοδήματος, πλην όμως η εφαρμογή τους μπορεί να επηρεάσει τη δυνατότητα προσβάσεως ενός γονέα μονογονικής οικογένειας στην επαγγελματική εκπαίδευση ή τη δυνατότητά του να αναλάβει εργασία με μειωμένο ωράριο; »

7. Το Court of Appeal, στις αποφάσεις του περί παραπομπής, καλεί το Δικαστήριο, στην περίπτωση που δώσει απαντήσεις ευνοϊκές για τις προσφεύγουσες της κύριας δίκης, να διευκρινίσει τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να αποκατασταθεί κάθε παραβίαση των δικαιωμάτων τους. Το Court of Appeal παρατηρεί σχετικά ότι πρέπει να εξεταστεί όχι το αν οι εν λόγω νομοθεσίες είναι άδικες για όλους τους ενδιαφερομένους, αλλά το αν δικαιολογείται το γεγονός ότι περισσότερες γυναίκες παρά άνδρες υφίστανται μια αδικία. Στο πλαίσιο αυτό,παρατηρεί ότι η κατάργηση της διακρίσεως λόγω φύλου εις βάρος των γυναικών θα δημιουργήσει διάκριση εις βάρος των ανδρών.

8. Οι Διατάξεις του Court of Appeal του Λονδίνου πρωτοκολλήθηκαν στη Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 14 Φεβρουαρίου 1991.

9. Σύμφωνα με το άρθρο 20 του Πρωτοκόλλου περί του Οργανισμού του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, έγγραφες παρατηρήσεις κατέθεσαν, στις 27 Μαΐου 1991, η Sonia Jackson και η Patricia Cresswell, προσφεύγουσες της κύριας δίκης στις υποθέσεις C-63/91 και C-64/91, αντιστοίχως, εκπροσωπούμενες από την Penny Wood, solicitor, στις 9 Αυγούστου 1991, η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, εκπροσωπούμενη από τον J. E. Collins, του Treasury Solicitor's Department, στις 23 Μαΐου 1991 και στις 1 Σεπτεμβρίου 1991, η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από την Karen Banks, μέλος της Νομικής Υπηρεσίας.

10. Με απόφαση της 27ης Νοεμβρίου 1991, ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου αποφάσισε, κατ' εφαρμογή του άρθρου 43 του Κανονισμού Διαδικασίας, την ένωση και συνεκδίκαση των υποθέσεων C-63/91 και C-64/91 προς διευκόλυνση της προφορικής διαδικασίας και προς έκδοση κοινής αποφάσεως.

11. Κατόπιν εκθέσεως του εισηγητή δικαστή και μετά από ακρόαση του γενικού εισαγγελέα, το Δικαστήριο αποφάσισε να προχωρήσει στην προφορική διαδικασία χωρίς προηγούμενη διεξαγωγή αποδείξεων.

II — Έγγραφες παρατηρήσεις που κατατέθηκαν στο Δικαστήριο

1. Οι *Sonia Jackson και Patricia Cresswell,* προσφεύγουσες στις δύο υποθέσεις της κύριας δίκης, εκθέτουν, όσον αφορά το *πρώτο ερώτημα,* ότι το συμπληρωματικό επίδομα και το συμπλήρωμα εισοδήματος προορίζονται να εξασφαλίσουν προστασία κατά των κινδύνων που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7.

Η Jackson διευκρινίζει ότι χωρεί διάκριση σε δύο μέρη της παροχής που καθιέρωσε η Supplementary Benefits Act: η « συμπληρωματική σύνταξη », που προορίζεται για όσους έχουν υπερβεί το εξηκοστό έτος της ηλικίας τους, εμπίπτει προφανώς στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3· το συμπληρωματικό επίδομα για τα πρόσωπα ηλικίας μεταξύ 16 και 60 ετών αποτελεί επίσης προβλεπόμενο στον νόμο σύστημα που εξασφαλίζει προστασία κατά των κινδύνων που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, και εμφανίζονται πριν την ηλικία συνταξιοδοτήσεως.

Κατά την άποψη της Cresswell, το καθεστώς του συμπληρώματος εισοδήματος προβλέπει ορισμένα οφέλη που αφορούν ειδικά τους κινδύνους που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, δηλαδή τα οφέλη που αφορούν τη σύνταξη, την προσαυξημένη σύνταξη, την αναπηρία και τη βαρεία αναπηρία. Πολλά θύματα ενός από τους κινδύνους που απαριθμούνται στο άρθρο 3 λαμβάνουν, εξάλλου, συμπλήρωμα εισοδήματος, πράγμα που αποδεικνύει ότι το καθεστώς αυτό είναι αναπόσπαστο στοιχείο των ειδικών συστημάτων παροχών, τα οποία αφορά η διάταξη αυτή.

Κατά την άποψη των δύο προσφευγουσών της κύριας δίκης, αυτός ο σκοπός προστασίας κατά των κινδύνων που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, επιβεβαιώνεται όχι μόνο με αναφορά στο καθοριστικό κριτήριο του ρόλου που επιτελούν οι παροχές αυτές στην πράξη, αλλά ακόμη και αν περιοριστεί κανείς στον ρόλο που οι παροχές αυτές όφειλαν, σύμφωνα με τη σύλληψή τους, να επιτελούν. Στην απόφαση της 24ης Ιουνίου 1986, 150/85, Drake (Συλλογή 1986, σ. 1995), το Δικαστήριο υποστήριξε τη διασταλτική ερμηνεία του άρθρου 3 της οδηγίας 79/7. Δεν είναι επομένως δυνατό να περιοριστεί το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής στα κλασικά συστήματα που βασίζονται σε εισφορές, αφήνοντας κατά μέρος τα γενικότερα συστήματα που υπάγονται σε προϋποθέσεις εισοδήματος. Εξάλλου, παροχές τόσο γενικού τύπου, όσο αυτές επί των οποίων πρέπει να αποφανθεί το εθνικό δικαστήριο δεν εμπίπτουν στις ειδικές εξαιρέσεις του άρθρου 3, παράγραφος 2.

Το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 της οδηγίας 79/7 δεν μπορεί να καθοριστεί με αναφορά στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71 του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 1971, περί εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως στους μισθωτούς και τις οικογένειές τους που διακινούνται εντός της Κοινότητος (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 73)· πράγματι, το κύριο πρόβλημα που τίθεται με τον κανονισμό αυτό είναι το πρόβλημα της δυνατότητας εξαγωγής μιας παροχής, πράγμα που εξηγεί την περισσότερο περιοριστική ερμηνεία που δίνει το Δικαστήριο στην έννοια των παροχών κοινωνικής ασφαλίσεως του άρθρου 4 του κανονισμού αυτού. Το Δικαστήριο είχε εντούτοις την ευκαιρία να καταδικάσει τις διακρίσεις στις οποίες προβαίνει ένα κράτος εντός της επικρατείας του, επικαλούμενο την έννοια του κοινωνικού οφέλους, του άρθρου 7, παράγραφος 2, του κανονισμού (ΕΟΚ) 1612/68 του Συμβουλίου, της 15ης Οκτωβρίου 1968, περί της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων στο εσωτερικό της Κοινότητας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 33). Στον τομέα όμως των οδηγιών που απαγορεύουν κάθε διάκριση βασιζόμενη στο φύλο ελλείπει η δυνατότητα τέτοιου ελιγμού. Ούτε η αναφορά στο άρθρο 45 του κανονισμού 1408/71 είναι κατάλληλη, δεδομένου ότι το κείμενο αυτό εφαρμόζεται μόνο στις παροχές γήρατος και ασθενείας. Ούτε μπορεί να υποστηριχθεί ότι η οδηγία 79/7 αποτελεί απλώς ένα στάδιο στη διαδικασία προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως· η ανάλυση του προγράμματος, όπως αυτό είναι σήμερα γνωστό, καθιστά προφανές ότι καμία από τις σχεδιαζόμενες οδηγίες δεν αφορά διακρίσεις του τύπου αυτής για την οποία πρόκειται στις δύο υποθέσεις της κύριας δίκης.

Υπό τις συνθήκες αυτές, οι προσφεύγουσες των δύο υποθέσεων της κύριας δίκης προτείνουν να δοθεί καταφατική απάντηση στο πρώτο ερώτημα.

Όσον αφορά το *δεύτερο ερώτημα,* παρατηρούν ότι η απάντηση στο πρώτο ερώτημα ισχύει σε όλες τις περιπτώσεις και δεν εξαρτάται από το αν ο αιτών θίγεται από έναν από τους κινδύνους που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7.

Όσον αφορά το *τρίτο ερώτημα,* οι Jackson και Cresswell παρατηρούν ότι τα εν λόγω βρετανικά συστήματα είναι επίσης αντίθετα προς την οδηγία 76/207, διότι δημιουργούν εμπόδιο στην ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών όσον αφορά την πρόσβαση στην επαγγελματική εκπαίδευση και στην απασχόληση. Η οδηγία 76/207 απαγορεύει κάθε διάκριση στο πλαίσιο των οικονομικών διατάξεων που θεσπίζει ένα κράτος μέλος για τη λήψη βοηθήματος κατά τη διάρκεια επαγγελματικής εκπαιδεύσεως ή για την πρόσβαση σε θέση εργασίας. Το γεγονός ότι το άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 76/207 παραπέμπει, όσον αφορά την πραγματοποίηση της ίσης μεταχειρίσεως σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως στην παράγραφο 2, που κάνει λόγο για προοδευτική εφαρμογή, σημαίνει απλώς ότι η «καθαρή» κοινωνική ασφάλιση δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας· εμπίπτει εντούτοις στην οδηγία διάκριση στο πλαίσιο συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως που έχει ως αποτέλεσμα να εμποδίζει την ισότητα όσον αφορά την πρόσβαση στην επαγγελματική εκπαίδευση ή στην απασχόληση. Θα ήταν πράγματι παράλογο να αποκλειστούν από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 76/207 οι οικονομικές διατάξεις που δημιουργούν μια τέτοια διάκριση για μόνο τον λόγο ότι αφορούν την κοινωνική ασφάλιση, ενώ παραμένουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής παρόμοιες οικονομικές διατάξεις που αφορούν άλλα συστήματα επιδομάτων.

Η απόφαση της 3ης Δεκεμβρίου 1987, 192/85, Newstead (Συλλογή 1987, σ. 4753), αφορούσε

σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως που επέβαλε υψηλότερες εισφορές στους άνδρες απ' ό,τι στις γυναίκες, δεν αφορούσε όμως τις αμοιβές ή άλλους όρους εργασίας· οι παρούσες υποθέσεις αφορούν, αντίθετα, την ισότητα προσβάσεως είτε στην επαγγελματική εκπαίδευση είτε στην απασχόληση και εμπίπτουν ειδικά στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 76/207.

2. Η *Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου* παρατηρεί, προκαταρκτικώς, ότι μπορεί να γίνει λόγος για έμμεση διάκριση βασιζόμενη στο φύλο μόνο αν η ύπαρξη ή η έλλειψη διατάξεως έχουν προφανείς επιζήμιες επιπτώσεις για το ένα φύλο. Κανένα σχετικό επιχείρημα δεν προβλήθηκε ενώπιον του Court of Appeal και δεν εθίγη το ζήτημα αν έπρεπε να εξεταστεί είτε η αναλογία ή ο αριθμός των θιγομένων γυναικών ή ανδρών είτε ο αριθμός των θιγομένων γυναικών. Δεδομένου ότι το εθνικό δικαστήριο δεν ζήτησε διευκρινίσεις όσον αφορά αυτό το ζήτημα διακρίσεως, η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου δηλώνει ότι δεν επιθυμεί να θίξει το πρόβλημα αυτό.

Όσον αφορά το *πρώτο ερώτημα*, η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου υπενθυμίζει ότι η οδηγία 79/7 αποτελεί απλώς το πρώτο στάδιο διαδικασίας προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως. Το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας διευκρινίζεται στο άρθρο 3, του οποίου η παράγραφος 1 απαριθμεί, υπό το στοιχείο α', ορισμένους καλυπτόμενους κινδύνους ενώ, υπό το στοιχείο β', κάνει λόγο για την κοινωνική πρόνοια που προορίζεται να συμπληρώσει ή να υποκαταστήσει τα αναφερόμενα στο στοιχείο α' συστήματα, και του οποίου η παράγραφος 2 εξαιρεί συγκεκριμένα ορισμένες παροχές. Στην προαναφερθείσα απόφαση της 24ης Ιουνίου 1986, Drake, το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι, για να εμπίπτει στην οδηγία 79/7, μια παροχή πρέπει να συνιστά είτε το σύνολο ή μέρος συστήματος που προβλέπεται από τον νόμο για την προστασία κατά ενός από τους κινδύνους που απαριθμούνται είτε μορφή παροχής κοινωνικής πρόνοιας που αποβλέπει στον ίδιο στόχο.

Τα εν λόγω επιδόματα έχουν ως σκοπό την προστασία του δικαιούχου κατά του κινδύνου απορίας και δεν εμπίπτουν στην οδηγία 79/7. Το δικαίωμα επί των επιδομάτων αυτών αποτελεί συνάρτηση των εισοδημάτων των δικαιούχων και δεν εξαρτάται από την πραγματοποίηση ενός από τους κινδύνους που προβλέπονται στο άρθρο 3, παράγραφος 1. Δεν υπάρχει, ειδικότερα, σχέση μεταξύ των επιδομάτων αυτών και του κινδύνου της ανεργίας· αφενός πολλοί άνεργοι δεν ανταποκρίνονται στις προβλεπόμενες προϋποθέσεις και, αφετέρου, πρόσωπα που κατέχουν έμμισθη θέση εργασίας, και συγκεκριμένα θέση εργασίας με μειωμένο ωράριο, λαμβάνουν τα επιδόματα αυτά. Δεδομένου ότι πρόκειται για προστασία κατά της απορίας, είναι φυσικό πολλοί από τους δικαιούχους να υπήρξαν θύματα ενός από τους κινδύνους που απαριθμούνται στο άρθρο 3, παράγραφος 1.

Η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου διευκρινίζει ότι δεν είναι κρίσιμος ο χαρακτηρισμός των εν λόγω επιδομάτων ως συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως ή ως κοινωνικής προνοίας. Στις αποφάσεις της 27ης Μαρτίου 1985, 249/83, Hoeckx (Συλλογή 1985, σ. 973), και 122/84, Scrivner (Συλλογή 1985, σ. 1027), το Δικαστήριο απέκλεισε το βελγικό Minimex από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4, παράγραφος 1, του κανονισμού 1408/71, δεδομένου ότι επρόκειτο για παροχή γενικού χαρακτήρα. Οι εν λόγω όμως βρετανικές παροχές παρουσιάζουν τον ίδιο χαρακτήρα.

Η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου προτείνει να δοθεί η ακόλουθη απάντηση στο πρώτο ερώτημα:

« Το συμπλήρωμα εισοδήματος και το συμπληρωματικό επίδομα δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 της οδηγίας 79/7. »

Όσον αφορά το *δεύτερο ερώτημα,* η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου υπογραμμίζει ότι η εφαρμογή του άρθρου 3 εξαρτάται από τη φύση του εν λόγω συστήματος και όχι από τα χαρακτηριστικά του αιτούντος την παροχή και ότι, επομένως, η απάντηση στο πρώτο ερώτημα είναι η ίδια σε όλες τις περιπτώσεις.

Όσον αφορά το *τρίτο ερώτημα,* η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου εκθέτει ότι οι προϋποθέσεις του δικαιώματος επί του συμπληρωματικού επιδόματος και του συμπληρώματος εισοδήματος δεν εμπίπτουν στην οδηγία 76/207. Το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας αυτής αποκλείει ρητώς τα θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως, παραπέμποντας σε μεταγενέστερες διατάξεις. Το Δικαστήριο επιβεβαίωσε, στην προαναφερθείσα απόφαση της 3ης Δεκεμβρίου 1987, Newstead, ότι η οδηγία 76/207 δεν εφαρμόζεται σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως. Στην απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 1986, 152//84, Marshall (Συλλογή 1986, σ. 523), το Δικαστήριο δέχθηκε βέβαια, σχετικά με ηλικίες συνταξιοδοτήσεως που υιοθέτησε ένας εργοδότης και που δημιουργούσαν διακρίσεις, ότι το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 76/207 πρέπει να ερμηνεύεται στενώς. Εντούτοις οι εκκρεμείς υποθέσεις ενώπιον του παραπέμποντος δικαστηρίου παρουσιάζουν αναλογίες με την απόφαση της 3ης Δεκεμβρίου 1987, Newstead, που προαναφέρθηκε, διότι αφορούν άμεσα το περιεχόμενο του συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως.

Σχετικά με την υπόθεση C-64/91, η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου διευκρινίζει ότι το συμπλήρωμα εισοδήματος δεν έχει ως σκοπό να εξασφαλίσει σ' ένα πρόσωπο, το οποίο εξάλλου συγκεντρώνει τις απαιτούμενες προϋποθέσεις, την πρόσβαση σε εκπαίδευση ή επιμόρφωση.

Πρέπει επομένως να δοθεί στο τρίτο ερώτημα η απάντηση ότι:

« Οι προϋποθέσεις του δικαιώματος επί του συμπληρωματικού επιδόματος ή επί του συμπληρώματος εισοδήματος δεν μπορούν να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 76/207 στις περιπτώσεις που οι προϋποθέσεις αυτές αφορούν αποκλειστικά την πρόσβαση στο συμπληρωματικό επίδομα ή στο συμπλήρωμα εισοδήματος, αλλά που το αποτέλεσμα της εφαρμογής των προϋποθέσεων αυτών μπορεί να επηρεάσει τη δυνατότητα ενός πατέρα ή μητέρας μονογονικής οικογένειας να έχουν πρόσβαση σε επαγγελματική εκπαίδευση ή σε εργασία με μειωμένο ωράριο. »

3. Η *Επιτροπή* παρατηρεί, προκαταρκτικώς, ότι τα δύο βρετανικά συστήματα δημιουργούν πρόβλημα ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών στο μέτρο που, κατά πάσα πιθανότητα, οι γονείς μονογονικών οικογενειών με νεαρά τέκνα είναι πολύ συχνότερα γυναίκες παρά άνδρες και είναι κυρίως αυτή η κατηγορία προσώπων που περιέρχεται σε δυσμενή θέση εξαιτίας του εν λόγω συστήματος.

Εκφράζοντας την άποψή της επί ορισμένων ζητημάτων που έθεσε το Court of Appeal, η Επιτροπή θεωρεί ότι το θέμα δεν είναι να δικαιολογηθεί το γεγονός ότι οι γυναίκες πλήττονται περισσότερο από τις εν λόγω διατάξεις απ' ό,τι οι άνδρες, αλλά να εξεταστεί αν

οι διατάξεις αυτές αποδεικνύονται αναγκαίες για την επιδίωξη νόμιμου σκοπού. Όσον αφορά τον κίνδυνο νέας διακρίσεως εις βάρος των ανδρών, η Επιτροπή παρατηρεί ότι ένα τέτοιο αποτέλεσμα θα ήταν επίσης αντίθετο στην επιταγή της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως και ότι η διάταξη που δημιουργεί διακρίσεις δεν μπορεί να εφαρμοστεί σε κανέναν.

Όσον αφορά το *πρώτο* και *δεύτερο ερώτημα,* που αφορούν την οδηγία 79/7, η Επιτροπή εξετάζει καταρχάς αν υπάρχει διαφορά μεταξύ των προβλεπομένων στον νόμο συστημάτων και της κοινωνικής πρόνοιας. Στο μέτρο που ένα σύστημα κοινωνικής πρόνοιας έχει τη μορφή νόμου, αποτελεί σύστημα προβλεπόμενο στον νόμο. Ακόμη και αν το άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο α', δεν αναφερόταν ρητώς σε συστήματα κοινωνικής ασφαλίσεως, θα ήταν λογικό να θεωρηθεί ότι καλύπτει πράγματι τέτοια συστήματα και ότι το άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο β', καλύπτει συστήματα κοινωνικής πρόνοιας που δεν μπορούν να θεωρηθούν ότι εμπίπτουν στην έννοια της κοινωνικής ασφαλίσεως. Η χρήση της εκφράσεως « νομικά συστήματα » στο στοιχείο α' εξηγείται από τη θέληση να καλυφθούν τα συστήματα κοινωνικής ασφαλίσεως, με την ευρύτερη έννοια του όρου, και το στοιχείο β' προσετέθη για να συμπεριληφθούν στην οδηγία ορισμένα στοιχεία κοινωνικής πρόνοιας, ενώ μια διασταλτική έστω ερμηνεία της έννοιας της κοινωνικής ασφαλίσεως θα τα απέκλειε καταρχήν του πεδίου εφαρμογής της οδηγίας. Δεν είναι επομένως απαραίτητο να εξεταστεί αν ένα σύστημα εμπίπτει στην κοινωνική ασφάλιση ή στην κοινωνική πρόνοια, δεδομένου ότι είναι αρκετό να καλύπτει έναν από τους κινδύνους που αναφέρονται στο άρθρο 3.

Η Επιτροπή επισημαίνει μια διαφορά στους όρους που χρησιμοποιούνται στα στοιχεία α' και β' του άρθρου 3, παράγραφος 1· ενώ το στοιχείο α' αφορά τα προβλεπόμενα στον νόμο συστήματα που εξασφαλίζουν πραγματικά προστασία κατά ενός από τους απαριθμουμένους κινδύνους, το στοιχείο β' κάνει λόγο για κοινωνική πρόνοια που προορίζεται (στα αγγλικά « intended ») να συμπληρώσει ή να υποκαταστήσει τα συστήματα που αναφέρονται στην περίπτωση α'. Η γραμματική ερμηνεία του κειμένου αυτού, τουλάχιστον στην αγγλική γλώσσα, επιτρέπει να συμπεριληφθούν στην οδηγία συστήματα κοινωνικής πρόνοιας μόνο αν αφορούν ειδικώς τους κινδύνους που απαριθμούνται στην οδηγία. Η Επιτροπή θεωρεί σχετικά ότι το συμπληρωματικό επίδομα και το συμπλήρωμα εισοδήματος εξασφαλίζουν προστασία κατά του κινδύνου της ανεργίας. Αν όμως οι εν λόγω παροχές εθεωρούντο κοινωνική πρόνοια, μια τυπική προσέγγιση θα κατέληγε στον αποκλεισμό τους από την οδηγία, δεδομένου ότι δεν είναι, σύμφωνα με το αγγλικό κείμενο, « intended » να συμπληρώσουν ή να υποκαταστήσουν σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως. Η Επιτροπή εντούτοις θεωρεί ότι η εξέταση του κειμένου της οδηγίας σε όλες τις γλώσσες καθιστά προφανές ότι το κύριο κριτήριο είναι να συμπληρώνει ή να υποκαθιστά το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας ένα σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως στην πραγματικότητα, πράγμα που συμβαίνει στην προκειμένη περίπτωση. Η Επιτροπή παρατηρεί ακόμη ότι η διάταξη του άρθρου 3, παράγραφος 1, στοιχείο β', επιτρέπει στα κράτη να καλύψουν δεδομένο κίνδυνο είτε με σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως είτε με κοινωνική πρόνοια.

Το να υποστηριχθεί ότι τα βρετανικά συστήματα δεν καλύπτονται από την οδηγία, διότι δεν έχουν ως ειδικό σκοπό την εξασφάλιση προστασίας κατά ενός από τους κινδύνους που απαριθμούνται στο άρθρο 3, θα δημιουργούσε τον κίνδυνο να διαφέρουν τα αποτελέσματα της οδηγίας στο εσωτερικό της Κοινότητας, αναλόγως του αν τα κράτη μέλη υιοθετούν συστήματα που εξασφαλίζουν ειδική προστασία κατά ορισμένων κινδύνων ή συστήματα ευρυτέρας βάσεως, τα οποία, στην πραγματικότητα, καλύπτουν τους διαφόρους κινδύνους που απαριθμούνται στην οδηγία καθώς και άλλους κινδύνους. Στην προαναφερθείσα

όμως απόφαση της 24ης Ιουνίου 1986, Drake, το Δικαστήριο υπογράμμισε την ανάγκη να εξασφαλιστεί η αρμονική υλοποίηση στο σύνολο της Κοινότητας της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως.

Υπό τις συνθήκες αυτές η Επιτροπή προτείνει να δοθεί η ακόλουθη απάντηση στα δύο πρώτα ερωτήματα:

«Ένα κρατικό επίδομα που μπορεί να χορηγηθεί σε ποικίλες περιπτώσεις σε πρόσωπα το εισόδημα των οποίων δεν επαρκεί για την κάλυψη των αναγκών τους κατά την έννοια του νόμου εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως, όταν πρόκειται για πρόσωπο που αντιμετωπίζει έναν από τους κινδύνους που απαριθμούνται στο άρθρο αυτό.»

Όσον αφορά το *τρίτο ερώτημα,* η Επιτροπή αναγνωρίζει ότι η οδηγία 76/207 δεν μπορεί να αποτελέσει βάση για την ίση μεταχείριση σε θέματα καθαρά κοινωνικής ασφαλίσεως· αυτό όμως δεν σημαίνει ότι μια διάταξη που αφορά ένα από τα σημεία που καλύπτονται από την οδηγία, ειδικότερα την πρόσβαση στην επαγγελματική εκπαίδευση ή στην απασχόληση, αποκλείεται από την οδηγία αποκλειστικά και μόνο διότι εμπίπτει στη νομοθεσία περί κοινωνικής ασφαλίσεως. Πράγματι, η προσέγγιση αυτή θα επέτρεπε στα κράτη να πραγματοποιούν διακρίσεις επιλέγοντας, για τις επεμβάσεις τους, το καθεστώς της κοινωνικής ασφαλίσεως. Εξάλλου, στις προτάσεις του επί της υποθέσεως 30/85, Teulings (Συλλογή 1987, σ. 2497), ο γενικός εισαγγελέας Mancini υποστήριξε το κριτήριο του αποτελέσματος των εν λόγω κανόνων, ανεξαρτήτως της εντάξεώς τους σε σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως.

Στην προαναφερθείσα απόφαση της 3ης Δεκεμβρίου 1987, Newstead, το Δικαστήριο δέχθηκε βέβαια ότι η υποχρέωση καταβολής εισφορών σε ταμείο για τις χήρες, δυνάμει επαγγελματικού συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως, δεν ενέπιπτε στην οδηγία 76/207· αν όμως οι διατάξεις κοινωνικής ασφαλίσεως ενέπιπταν στην οδηγία 76/207, εφόσον προκαλούν διάκριση σε κάποιον από τους τομείς που καλύπτει η οδηγία αυτή, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι ο κανόνας για τον οποίο επρόκειτο στην υπόθεση Newstead θα έπρεπε να είχε εξεταστεί και να είχε δικαιολογηθεί στο πλαίσιο της οδηγίας αυτής.

Θα πρέπει εντούτοις να ληφθεί υπόψη η νομολογιακή εξέλιξη, ιδίως μετά την απόφαση της 17ης Μαΐου 1990, C-262/88, Barber (Συλλογή 1990, σ. I-1889), στην οποία το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι οι συντάξεις που χορηγούνται δυνάμει ιδιωτικού επαγγελματικού συστήματος ασφαλίσεως αποτελούν αμοιβή κατά την έννοια του άρθρου 119 της Συνθήκης, πράγμα που έχει ως συνέπεια ότι κάθε τι που εμπίπτει στην επαγγελματική κοινωνική ασφάλιση καλύπτεται από το άρθρο αυτό, ενώ μόνο τα δημόσια συστήματα εξακολουθούν να πρέπει να εξετάζονται στο πλαίσιο της οδηγίας 76/207. Θα μπορούσε βέβαια να υποστηριχθεί ότι οι όροι που αφορούν θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως δεν αποτελούν και όρους εργασίας, διότι δεν εντάσσονται στη σχέση μεταξύ εργοδότη και εργαζομένου, αλλά στη σχέση μεταξύ εργαζομένου και κράτους. Στην προσέγγιση αυτή θα μπορούσε όμως να αντιταχθεί ότι ακόμη και τα δημόσια συστήματα κοινωνικής ασφαλίσεως αφορούν τους εργαζομένους υπό την ιδιότητά τους αυτή και αφορούν έναν από τους όρους εργασίας τους. Από αυτό η Επιτροπή συνάγει το συμπέρασμα ότι ορισμένοι τουλάχιστον όροι που διέπουν τα δημόσια συστήματα κοινωνικής ασφαλίσεως μπορούν να θεωρηθούν ως όροι εργασίας, κατά την έννοια της οδηγίας 76/207. Αυτό όμως δεν έχει ως αποτέλεσμα να εμπίπτουν θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως υπό την ιδιό-

τητά τους αυτή στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας.

Αντί της διακρίσεως μεταξύ των όρων που διέπουν τα συστήματα κοινωνικής ασφαλίσεως και των όρων εργασίας, η Επιτροπή προτείνει την υπαγωγή διατάξεως που αφορά την κοινωνική ασφάλιση στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 76/207 αν, πέρα από το γράμμα της, η διάταξη αυτή έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία προβλήματος διακρίσεων στους τομείς της προσβάσεως στην απασχόληση, της επαγγελματικής εκπαιδεύσεως και προωθήσεως ή των όρων εργασίας. Οι εν λόγω όμως βρετανικές ρυθμίσεις των υποθέσεων της κύριας δίκης, ανεξαρτήτως του ότι δημιουργούν διακρίσεις σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως, θέτουν τις γυναίκες σε δυσμενέστερη θέση όσον αφορά την πρόσβαση στην επαγγελματική εκπαίδευση και στην απασχόληση. Η Επιτροπή υπενθυμίζει σχετικά ότι το Δικαστήριο, στην απόφαση της 26ης Φεβρουαρίου 1986, Marshall, που προαναφέρθηκε, υπενθύμισε ότι η εξαίρεση από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 76/207 πρέπει να ερμηνεύεται στενώς.

Υπό τις συνθήκες αυτές, η Επιτροπή προτείνει να δοθεί η ακόλουθη απάντηση στο τρίτο ερώτημα:

« Οι προϋποθέσεις χορηγήσεως του επιδόματος αυτού είναι δυνατό να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας, αν οι προϋποθέσεις αυτές αφορούν αποκλειστικά την απόκτηση του δικαιώματος για το επίδομα αυτό, η εφαρμογή τους όμως μπορεί να επηρεάσει τη δυνατότητα ενός γονέα μονογονικής οικογένειας να έχει πρόσβαση σε επαγγελματική εκπαίδευση ή σε θέση εργασίας με μειωμένο ωράριο. »

F. A. Schockweiler
εισηγητής δικαστής